

УДК 94 (520).02: “9/12”

СОХЕЙ ТА МОНАСТИРСЬКІ ВІЙНИ У РАНЬОСЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ІСТОРІЇ ЯПОНІЇ (ПЕРІОДИ ХЕЙЯН ТА ГЕМПЕЙ)

Сергій КОЗЛОВСЬКИЙ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра історії середніх віків та візантиністики,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
email: serg.kozlovskyy@gmail.com*

На основі письмових джерел IX–XII століть, проаналізовано процес формування особливої військово-політичної категорії «воїнів-ченців» – сохей та їх вплив на суспільно-політичне життя ранньосередньовічної Японії. Висвітлено філософсько-релігійні та соціально-політичні передумови розвитку цієї категорії в періоди Хейян та Гемпей, монастирські війни, а також її вплив на тогочасне японське середньовічне суспільство.

Ключові слова: історія Японії, середньовічна Японія, сохей, буддизм, сінто, самураї.

Метою пропонованого дослідження є висвітлення процесу формування категорії сохей – ченців-воїнів у японському Середньовіччі періодів Хейян (794–1180 років) та Гемпей (1180–1185 років), як важливого військово-політичного суб’єкта, котрий був нерозривно пов’язаний із суспільною мораллю та колективною ментальністю військової еліти того часу. Сохей (яп. 僧兵, そうへい, «монах-воїн») – буддистські монахи-воїни в середньовічній Японії, котрі були сконцентровані в монастирях Кофуку-дзі, Енряку-дзі, Тодай-дзі та інших. Сохей – майстри бойових мистецтв, брали активну участь у збройних конфліктах в Центральній Японії, керівництво монастирів використовувало їх для політичного тиску на Імператорський двір, а також вони брали участь у земельних суперечках зі світськими володарями або іншими монастирями. Окрім цього, сохей за дозволу монастирського керівництва служили найманцями в арміях регіональних володарів, виступаючи на стороні того чи іншого клану [15, с. 26]. Первинно, у придворних щоденниках чиновників, монахів котрі брали до рук зброю, у тогочасній Японії називали *акусо* («злий монах»), пізніше для їх позначення почали застосовувати термін *сохей*, котрий складається з двох ієрогліфів (перший ієрогліф 僧 (со), означає буддистського ченця чи священника, а другий ієрогліф 兵 (хей) – воїн/озброєна людина. Зауважимо, що найбільш наближеними до цього явища, є так звані духовно-лицарські ордени – тамплієри, госпітальєри, лицарі Тевтонського ордену – військово-релігійні формування, що постали на території Західної Європи та Близького Сходу в ході Хрестових походів.

Одразу зауважимо, що історіографічна література з цієї проблематики є не надто великою і переважно представлена працями зарубіжних дослідників – Стівен Тернбулл [10; 13; 14], Кацуно Рюшін, Йошіхіко Сасама [12, р. 362–366], котрі у більшості випадків лише побіжно торкаються проблеми дослідження сохеїв та їх ролі в історії Японії, описуючи їх у контексті дослідження самурайської традиції. Водночас варто відзначити низку джерел, котрі відображають цікаву інформацію стосовно сохеїв – це перш за все: «*Тайхейкі*» (*Повість про великий мир*) – хроніка міжусобної війни Намбоку-чьо [5] (джерело більш пізнього походження), «*Масукагамі*» (*Ясне зеркало*) [7, с. 212], «*Дзінно шьотоки*» (*Історія правильної спадкоємності божественних імператорів*) [7, с. 231], а також джерело більш раннього походження «*Повість про дім Тайра*» [6; 11; 16], котре розкриває причини та появу цієї традиції в період Хоген [11, с. 176]; його доповнює «*Гікейкі*» – джерело створено в період Намбоку-тьо, котре описує життя та подвиги Мінамото-но Йошіцуне. Розкриває спонукальні мотиви та колективні уявлення військової та буддійської еліти того часу й «*Цуредзурегуса*» (*Записки з нудьги*) [1] написані ченцем Кенко (Урабе Канейоші) в жанрі дзуйхіцу в період між 1330–1331 роками.

Для розуміння феномену ченців-воїнів, доцільно зауважити, що в період Хейян у Японії набули поширення нові буддистські практики езотеричного японського буддизму, котрий своєю чергою був синтезом китайського буддизму та власне традиційних японських вірувань – *шінто* (Шлях Богів). Активному поширенню буддизму на японських островах сприяв імператорський двір, члени якого вважалися *камі* (божествами в шінто) і котрих буддисти розглядали власне, як прояви самого Будди. Саме ці чинники сприяли значній ролі буддистських монастирів та общин на політичне життя ранньосередньовічної Японії. Серед головних напрямів буддистського вчення були махаяністські секти Тендай (天台, «Небесне узвишшя») і Шінгон (真言, «Істинне слово») [4, с. 37–43]. Перша була започаткована монахом Сайтьо у 806–807 роках разом із будівництвом її центрального монастиря Енряку-дзі на горі Хіей поблизу столиці [17, с. 26]. Друга секта постала зусиллями ченця Кукая (774–835 роки) у 816 році, який звів на горі Коя храмовий комплекс Конгобу-дзі [18, с. 26]. Обидва вчення були проекцією китайських і тибетських буддистських шкіл, а їх поширенню в Японії сприяли імператори й урядові аристократи.

Розташування центру секти Тендай поблизу столиці перетворило її на найбагатшу буддійську общину тогочасної Японії. Монастир гори Хіей (Енряку-дзі) був своєрідним інтелектуальним центром – «середньовічним університетом» країни та водночас, слугував місцем умикання непокірних службовців. Завдяки активним контактам з двором і урядом, монахи секти часто брали безпосередню участь у прийнятті політичних рішень [3, с. 10–19]. Хоча, імператор і регент не могли безпосередньо контролювати Енряку-дзі, тим не менше було два способи управління монастирем. По-перше, імператор мав право назначати *дзасу* (головного настоятеля) – власне, це і ставало причиною для численних чернечих виступів, незадоволених призначенням настоятелів. По-друге, дочірні монастирі (*мондзекі*) Енряку-дзі, зазвичай очолювали близькі родичі імператора чи вихідці з найбільш знатних придворних сімей [10, с. 208]. На відміну від Тендай, центр

секти Шінгон знаходився задалеко від столиці. Однак популярність цієї течії буддизму була завойована у Японії подвижницькою діяльністю її монахів і учнів.

Наприкінці епохи Хейян у зв'язку із кризою центральної влади, розвалом економіки, постійними міжусобицями і війнами, у японському суспільстві поширилися есхатологічні вірування. Це відбилосся на двох головних сектах країни, які вступили у затяжну кризу. Більшість храмів Тендай і Шінгон перетворилися на общини, які мали власні приватні володіння, армії озброєних монахів сохей, клієнтелу серед аристократів і уряду [8, с. 56–59]. Ці общини все більше втручалися у політику, і все менше цікавилися релігійно-філософськими проблемами. У другій половині IX століття помітну роль у політичному та сакральному житті Японії, відіграла монастирська община монастиря Мії-дери (Храму Трьох Колодязів) [6]. З 859 по 891 рік, коли монастирем управляв Еннін (圓仁) – глава школи тендай-сю, автор понад ста книг, зокрема щоденника мандрівки в танський Китай та корейську державу Сілла, монастир посилювався і розростався, ставши одним із чотирьох основних храмів Японії (разом з монастирями Тодай, Кофуку-дзі і Енряку-дзі), храм впливав на столицю і користувався найвищим заступництвом імператора. В цей же час позиції храмів Енряку-дзі і Мії-дери розійшлися, вони сформувавши дві різні течії в тендай – дзімон і саммон [16, с. 110–113]. Значною мірою суперечності носили швидше політичний, а не теоретичний характер, а після смерті Енніна (794–864 роки) протиріччя значно загострилися.

У другій половині X століття після серії офіційних диспутів протиріччя набули рис гострого протистояння. Перший серйозний інцидент, пов'язаний з конфліктом ченців проти ченців відбувся 949 року, коли п'ятдесят шість буддистських монахів з монастиря Тодай-дзі в Нарі, розпочали протести коло резиденції кіотського чиновника, протестуючи проти призначеного настоятеля. В 969 році в результаті сутички з-за монастирських земель, від рук монахів Тодай-дзі, загинуло декілька ченців общини Кофуку-дзі. Керівництво храму Енряку-дзі та його настоятель Рьоген у 970 році сформувало першу регулярну монастирську армію, первинно з найманців, біглих селян, ашігару, а пізніше з монахів-воїнів – сохеїв. Після цього в монастирі Мії-дери була сформована власна армія. У 989 році колишній настоятель Мії-дери Йокей отримав посаду настоятеля Енряку-дзі, але ченці Енряку-дзі відмовилися визнати його верховенство і він змушений був піти у відставку. У 993 році ченці Мії-дери помстилися, зруйнувавши храм, де жив Еннін [10, с. 209–210].

У наступних століттях подібні інциденти тривали, а настоятелі монастирів формували війська з ченців-воїнів – сохей. Тільки в XI столітті загопи сохей чотири рази повністю спалювали монастир Мії-дери. Втім, варто зауважити, що були також і випадки, коли обидві армії об'єднувалися проти спільного ворога, зокрема в 1081 році вони атакували храм Кофуку-дзі в Нарі (у тому ж році ченці Кофуку-дзі на знак помсти спалили монастир Мії-дери). У 1117 році общини Енряку-дзі та Мії-дери об'єдналися проти монастирів у Нарі. Цей випадок описаний у «Хейке моногатарі» – самурайській епопеї, присвяченій подіям XII століття. У ній цитуються слова імператора-інока Го-Шіракави: «Три речі невіддані мені – води річки Камо, гральні кості та монахи з гори Хіей» [19, с. 562]. Власне, саме ці слова достатньою мірою демонструють політичну

вагомість та авторитет буддистського монастиря Енряку-дзі, котрий до того часу, вже став загально визнаним *тінга кокка но додзьо* – «храмом умиротворення та захисту держави».

На початку 1180 року сохеї втягуються у війну Гемпей (яп. 源平合戦, *げんぺいかつせん*, гемпей кассен) – збройний конфлікт у Японії 1180–1185 років [2, с. 310], що мав характер громадянської війни, між союзними силами під проводом самурайського роду Тайра, з одного боку, і коаліцією знаті під проводом самурайського роду Мінамото, з іншого [9, с. 60–62].

Варто одразу зазначити, що від початку конфлікту обидві сторони активно намагалися залучити ченців-воїнів у свої ряди. У битві при Удзі (1181 року), сохеї монастиря Міідери підтримали клан Мінамото, що пізніше стало приводом для каральної акції Тайра Томоморі (яп. 平 知盛, 1152–1185 роки), котрий взяв в облогу монастир та зруйнував його. Автор «Повісті про дім Тайра» так описав ці події: *«Ще недавно ченці Святої гори лагодили смути, подаючи зухвали прохання, однак цього разу вони промовчали і, зачאיвшись, зберігали повну тишу; ченці ж обителі Міідера, навпаки, відкрили, прихистили принца, а ченці обителі Кофуку-дзі, в стародавній столиці Нара, вже поспішали до нього на допомогу і, значить, пішли проти законної влади. А тому вийшло рішення провчити ченців Міідери і Кофуку-дзі – учинити над ними розправу. У той же п'ятий місяць, двадцять сьомого дня, відрядили військо, понад десять тисяч вершників на чолі з князем Шігехі-рой, четвертим сином Правителя-ченця. У помічники йому призначили Таданорі, правителя землі Сацума. Між тим не дрімали і в Міідері – близько тисячі сохеїв озброїлися, вирили рови, спорудили загородження з повалених дерев, вбили роздвоєні кілки і приготувалися до оборони. У годину Зайця засвистіли перші стріли – сигнали до бою; зав'язалася битва. Битва тривала весь день. Полягло не менш трьохсот ченців і служок, які захищали обитель. Битва тривала і вночі; в непроглядній п'їтмї самураї увірвалися в монастир і пустили вогонь. Згоріли шістсот тридцять сім будівель обителі Міідера...»* [6].

Очевидно, з ціллю залякування, глава роду Тайра – Кійоморі (яп. 平 清盛, 1118–1181 роки) відправив загін самураїв та асігару до монастирів Нари, з наказом не допускати насилля без крайньої на те необхідності. Проте войовничі ченці напали на посланців, убивши близько 60 самураїв та вивісивши їх голови навколо струмка Сарусава навпроти південних воріт Кофуку-дзі. За самурайськими традиціями такий вчинок трактувався як доказ хоробрості сохеїв та прямий виклик клану Тайра, що й очевидно стало причиною штурму Нари під керівництвом Тайра Шігехіси та спаленням усіх її монастирів [13, с. 202]. Отже, чернеча община монастиря Енряку-дзі, стала єдиним вцілілим у війні кланів Мінамото і Тайра центром воїнів-ченців, і 1183 року, коли глава роду Мінамото Кісо Йошінака з'явився біля стін монастиря, ченці деякий час укривали його, але разом з тим так і не наважилися взяти активну участь у військових кампаніях Гемпей [10, с. 212].

Військове мистецтво сохеїв під час Гемпей описане монахом Юкінагою в «Повісті про дім Тайра» стало взірцем для наслідування як ченців-воїнів, так і самураїв. «Хейке моногатарі» містить низку цікавих розповідей про військову тактику, стратегію та мистецтво сохеїв – так, троє монахів-воїнів змагалися з військовими загонами Тайра під час

першої битви при Удзі (1180 року). Сказання про участь ченців-воїнів розпочинається з розповіді про сохея, котрий вискочивши на балки розібраного мосту і, обертаючи нагінату (алебарду), відбивав стріли та водночас захищав відступаючі сили сохеїв та Мінамото: *«Але ось вперед вибіг Гочіан Тадзіма, потрясаючи алебардою на довгому держаку, із зігнутим, немов серп, лезом. «Стріляйте всі разом, дружно!» – закричали воїни Тайра, побачивши, що Тадзіма, зовсім один, скочив на поперечину моста. Кілька найвлучніших стрільців скупчилися плечем до плеча, вклали стріли в луки і разом спустили тятиву, стріляли знову і знову. Але Тадзіма навіть не здригнувся. Коли стріли летіли високо, він нахилився, коли низько – він підстрибував догори, а стріли, що летіли, здавалося, прямо в груди, відбивав алебардою. І друзі, і вороги дивувалися його спритності. З того дня прозвали його Відбиваючим Стріли». Пізніше Тадзіму на мосту замінив Цуцуї Дзьйомьйо Мейсю, котрий повною мірою продемонстрував сохейське військове мистецтво: «він миттю послав поспіль двадцять три стріли зі свого лука, убивши наповал дванадцять і поранивши одинадцять воїнів Тайра. Потім він відкинув лук, відкинув геть сагайдак, хоча там ще залишалася одна стріла, скинув з ніг черевики з ведмежого хутра і, босоніж стрибнувши на балку моста, бігом побіг вперед...». Від лука та стріл, він перейшов до нагінати, меча та кинджалу: «...він скопив алебардою п'ятьох і хотів вже вразити шостого, але тут руків'я алебарди розщепилось надвоє. Тоді він відкинув геть алебарду і оголив меч. Оточений ворогами, він убивав без промаху, то рубав мечем навкруги, то навхрест, то прийомом «павучі лапи», то «метеликові польотом», то «млиновим колесом», і, нарешті, начебто маляючи в повітрі хитромудрі петлі «ава». В одну мить уклав він вісьмох людей, але, прагнучи вразити дев'ятого, завдав занадто сильний удар по шолому ворога; меч надломився, вискочив з рукояті і впав у річку. Єдиною зброєю залишився тепер у нього короткий кинджал. Дзьйомьйо бився люто, як божевільний...» [19]. Оповідач додає, що опісля того, як Дзьйомьйо відступив з позицій, у його обладунках налічувалося 63 стріли.*

Принагідно зауважимо, що аналізуючи тогочасні джерела, можемо зробити висновки, що військове мистецтво сохеїв не поступалося самурайському. Так, «Хейке моногатарі» описує оборону Нарі у 1180 році: *«ченці приготувалися до оборони; і старі й малі, всі, скільки їх було в Нарі, туго затагнувши шнури шоломів, викопали рови на двох головних дорогах, що ведуть до пагорба Нарадзакі та храму Вищої Мудрості, Ханнядзі, спорудили заслони, вбили в землю загострені рогатини-кілки й стали чекати карателів. Тайра, розділивши своє військо на два загони, підступили одночасно до храму Мудрості і до пагорба Нарадзакі. Гримнув бойовий клич. Ченці всі були піші, воїни Тайра – всі верхи; на конях скакали, тут наздоганяли, там наздоганяли, мечем вбивали, з луків стріляли, дощем стріл поливали... Монахів, які тримали оборону, ставало все менше, багато хто вже полягли. Перші стріли полетіли на світанку, на годину Зайця; весь день тривала битва. До ночі пали обидва укріплення ченців – біля храму Ханнядзі і біля пагорба Нарадзакі» [19]. Наголосимо, що піші сохеї оборонялися від кінних лучників-самураїв Тайра Сігехіри протягом усього дня, і лише зі застосуванням вогню нападникам вдалося заволодіти монастирськими укріпленнями.*

Отже, на основі повідомлень японських середньовічних хронік – «Гікейкі» та «Хейке моногатари», а також масиву історіографічної літератури з цієї проблематики, можемо констатувати, що традиція формування загонів монахів-воїнів (сохей) бере свій початок у період монастирських, а пізніше й міжусобних війн періоду Гемпей (1180–1185 років). Традиційне західне сприйняття «класичного буддизму» акцентує його невоєвничість, проте, саме в ранньосередньовічній Японії, починаючи з X століття монастирські общини гори Хіен та Хіей починають концентрувати власні армії монахів-воїнів, об'єднаних езотеричними релігійно-філософськими ідеями, котрі проповідували ідею загальної рівності, очолювані настоятелями та священниками, котрі протистояли самурайським кланам, захищаючи общини, засновані на самоуправлінні та рівності. Тогочасні джерела вказують на ключову роль монастирських общин сохей у військових конфліктах того часу, прирівнюючи їх військове мистецтво до самурайського.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Ёсида Канёси*. Записки на досуге [Электронный ресурс] / Ёсида Канёси ; пер. Александра Мещерякова. – Режим доступа: http://ru-jp.org/mesheryakov_yoshida.htm
2. История Японии. Т. I. С древнейших времён по 1868 г. / ответственный редактор А. Е. Жуков. – Москва : Институт востоковедения РАН, 1998. – С. 310.
3. *Коваленко О.* Ода Нобунага в японській антихристиянській літературі на прикладі «Записів про розквіт і падіння Храму південних варварів» / Олександр Коваленко // Східний світ. – Київ : Інститут Сходознавства НАН України, 2009. – № 2. – С.10–19.
4. *Нагата Х.* История философской мысли в Японии / Хироси Нагата ; пер. с яп. ; общ. ред. и вступ. ст. Ю. Б. Козловского. – Москва : Прогресс, 1991. – С. 37–43.
5. Повесть о великом мире. «Тайхэйки» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://soollib.com/b/153940>
6. Повесть о доме Тайра [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://samlib.ru/n/nalbandjan_karen_eduardowich/povest_o_taira.shtml
7. *Рубель В.* Історія середньовічного Сходу [Текст] : тематична хрестоматія / Вадим Рубель. – 2-ге вид. – Київ : Либідь, 2002. – С. 212.
8. *Рубель В.* Японська цивілізація: традиційне суспільство і державність / Вадим Рубель. – Київ : Аквілон-Прес, 1997. – С. 56–59.
9. *Сато Х.* Самураи: история и легенды / Хироаки Сато. – Санкт-Петербург : Евразия, 2003. – С. 60–62.
10. *Тернбулл С.* Самураи. Вооружение, обучение, тактика / Стивен Тернбулл. – Москва : Эксмо, 2009. – 288 с.
11. Хогэн моногатари – Сказание о годах Хогэн. – Санкт-Петербург : Гиперион, 1999. – 176 с.
12. *Adolphson M.* The Gates of Power: Monks, Courtiers, and Warriors in Premodern Japan / M. Adolphson. – Honolulu, 2000. – P. 362–366.
13. *Turnbull S.* The Samurai: A Military History / Stephen R. Turnbull. – London : Routledge, 1996. – 285 p.
14. *Turnbull S.* The Samurai Sourcebook / Stephen R. Turnbull. – London : Arms & Armour Press, 1998. – 320 p.
15. 僧兵 (Сохей) // 『日本大百科全書』 [Енциклопедія Ніппоніка]. – 第2版. – 東京: 小学館, 1994–1997. – 全26冊.

16. 河内祥輔 『保元の乱・平治の乱』。 – 吉川弘文館、2002年（平成14年）。 – 234 ページ
17. 延暦寺// 『日本大百科全書』。 – 第2版。 – 東京: 小学館, 1994-1997。 – 全26冊。
18. 興福寺// 『日本大百科全書』。 – 第2版。 – 東京: 小学館, 1994-1997。 – 全26冊。
19. 平家物語: 長門本/黒川真道。 – 国書刊行会, 1906。 – 562 ページ

*Стаття: надійшла до редакції 31.03.2017
прийнята до друку 15.05.2017*

SŌHEI AND MONASTERY WAR IN EARLY MEDIEVAL HISTORY OF JAPAN (HEIAN AND HEMPEY PERIODS)

Serhiy KOZLOVSKYY

*Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Middle Age History and Byzantine studies,
1, Universytetska St., Lviv, Ukraine, 79000,
email: serg.kozlovskyy@gmail.com*

This article deals with the written sources of 9–12 centuries. The main focus of research is on analysis of the process of formation of special military-political category of «warrior monks» – sōhei and their impact on the socio-political life of early medieval Japan. Highlights philosophical and religious, social and political conditions of this category in the Heian and Hempey periods, monastery war and its impact on contemporary Japanese medieval society. Sōhei (Jap. 僧兵, そうへい, «warrior monks») – Buddhist monks in medieval Japanese warriors who generally were concentrated in monasteries Kofuku-ji, Enryaku-ji, Today-ji and others. Sōhei – master of martial arts were actively involved in armed conflict in Central Japan, used by monasteries leadership to make political pressure on the Imperial court and participated in land disputes with the secular rulers or other monasteries. In addition, sōhei for permission monastic leadership mercenaries served in the armies of regional lords, speaking on the side of a clan. At the end of the Heian era due to the crisis the central government, the collapse of the economy, the constant strife and wars in Japanese society spread eschatological beliefs. This was reflected in the two main sect's countries that joined the protracted crisis. Most of the temples of Tendai and Shingon become communities that have their own private possession, army of armed monks – sōhei, clientele of aristocrats and government. In the second half of 10 century, after a series of formal debates controversy took the nature of acute confrontation. The first serious incident involving a conflict of monks against monks took place in 949, when fifty-six Buddhist monks from the monastery Toda-ji temple in Nara, started protests circle residence Kyoto official, protesting appointed abbot. In the following centuries such incidents continued, and abbots of monasteries formed the army of warrior monks – sōhei. Only in the 11 century sōhei teams four times completely burned monastery Mii-dera. However, it should be noted that there were also occasions when the two armies united against the common enemy, particularly in 1081 they attacked Kofuku-ji temple in Nara (the same year the monks Kofuku-ji on revenge burned the monastery Mii-dera). In 1117 Enryaku-ji community united against Mii-dery and monasteries in Nara. This case is described in «Heike monohitari» – samurai epic devoted to the events of the 12 century.

Thus, based on the reports of Japanese medieval chronicles – «Hikeyki» and «Heike monogatari» as well as an array of historiographical literature on the subject, we can say that the tradition of forming units of warrior monks (sōhei) originates between the monastery and later and Hempey wars period (1180–1185). The traditional Western perception of

«classical Buddhism» emphasizes its peace, but it was in early medieval Japan since the tenth century, monastic community of Mount Hien and Nara, begin to concentrate their army warrior monks, combined esoteric religious and philosophical ideas that preached the idea of equality, led by superiors and priests who opposed samurai clans protecting the community, based on self-government and equality. Contemporary sources indicate the key role of monastic community's sōhei in military conflicts of the time, equating them to the martial art of the samurai.

Keywords: history of Japan, medieval Japan, sōhei, Buddhism, Shinto, samurai.